

הרב גבריאל צינער
רב דקהל ומח"ס נטעי גבריאל
ברוקלין נוא יארק

הפטרות פקודי כשחל בנפרד בשבת הפסקה

חמשה עשר בשבט תשע"ט

לכבוד הרה"ח איש האשכולות מוה"ר אפרים אביגדור בארנשטיין נ"י, עומד על משמרת הקודש בק"ק
שערי ציון באבוב בנשיאות כ"ק אדמו"ר שליט"א מבאבוב.

אודות שאלתו איזו הפטרה לקרות בפרשת פקודי דשנה זו (תשע"ט). כי שנה זו קביעותה היא בש"ז
[דהיינו ראש השנה ביום ב', השנה שלמה (שחשון וכסלו מלאים), ופסח ביום ז'^א], והיא שנה מעוברת,
יוצא שפרשיות ויקהל ופקודי הן נפרדות, ופרשת פקודי היא שבת הפסקה בין שבת שקלים לשבת זכור.
והשאלה, האם קוראים ויעש חירום (מלכים א' ז' - נ) כמנהג הספרדים, או ותשלם כל המלאכה (מלכים א'
ז נא - ח כא) כמנהג האשכנזים, ובכמה חומשים נדפס שכשחל פרשת שקלים בפרשת ויקהל אז בפרשת
פקודי קוראים ויעש חירום גם לאשכנזים, ובחומשים אחרים לא נכתב כן, והשאלה כיצד יש לנהוג
למעשה.

לקרות הפטרה מעין הפרשה

ראשית כל נבאר קצת שינוי המנהגים בהפטרות פרשת ויקהל ופרשת פקודי בכל השנים, ובוה החלי
בע"ה:

בטור וש"ע סי' רפ"ד ס"א קיי"ל מפטירין בנביא מענינה של פרשה, והוא במגילה בפרק הקורא את
המגילה דף כ"ב ע"א. והטור בסי' תכ"ח כתב כן בשם הפסיקתא.

התפשטות מנהגים קבועים בסדר קריאת ההפטרות

וראה ספר האשכול (אלבעק) הלכות קריאת התורה עמוד קע"א כי הפטרות לא היו סדורות בימי חכמי
התלמוד כמו שהן סדורות היום אצלנו, ובאותן הימים היו מפטירין בכל מקום שהיו רוצים. וכ"כ כסף

^א ביתר ביאור, הרמב"ם כתב בהל' קידוש החודש פ"ח הל' ה' והל' ו', סדר החדשים המלאים והחסרים לפי חשבון זה כך
הוא, תשרי לעולם מלא, וטבת לעולם חסר, ומטבת ואילך אחד מלא ואחד חסר על הסדר. כיצד, טבת חסר, שבט מלא, אדר
חסר, ניסן מלא, אייר חסר, סיון מלא, תמוז חסר, אב מלא, אלול חסר. ובשנה המעוברת אדר ראשון מלא, ואדר שני חסר.
נשארו שני החדשים, שהן מרחשון וכסליו, פעמים יהיו שניהם מלאים, ופעמים יהיו שניהם חסרים, ופעמים יהיה מרחשון
חסר וכסליו מלא. ושנה שיהיו בה שני חדשים אלו מלאים, היא שנקראו חדשיה שלמים, ושנה שיהיו בה שני חדשים אלו
חסרים נקראו חדשיה חסרין, ושנה שיהיו בה מרחשון חסר וכסליו מלא נקראו חדשיה כסדרן, עכ"ל. וכ"כ הטור והלבוש סי'
תכ"ח.

והטור והלבוש שם מציגים טבלאות לסימני קביעות השנים, והטור בביאור הלוחות שם והלבוש מבארים סימני הקביעות,
האות הראשונה שבכל סימן מורה על קביעות ראש השנה, והאות השנייה מורה על מרחשון וכסלו אם שלמים או חסרים
או כסדרן, והשלישי הוא יום ראשון של פסח מזו השנה. ולפי זה קביעות שנה זו בש"ז, היינו, ראש השנה ביום ב', השנה
שלמה, ופסח ביום ז'.

וראה בלבוש שם בי"ד לוחות מסודרין לפני חדשם ושבתם ומועדם, בשער ד' בש"ז מעוברת, שבשנה שהקביעות בש"ז
מעוברת יוצא שויקהל היא שקלים, ופקודי היא הפסקה. וכן מבואר בקביעות בח"ה (שם שער ב'), גכ"ז (שער ו'), זש"ה
(שער י"ב), זח"ג (שער י"ד).

משנה על הרמב"ם הל' תפילה פי"ב הי"ב, ונראה שלא היה להם באותו זמן הפטרות קבועות כמונו היום, אלא כל אחד היה מפטיר ענין שנראה לו שהוא מתייחס לפרשה. וגם בזמנו זה, יש חילוק מנהגים בהפטרות. וכ"כ שו"ת צמח צדק (הקדמון) סי' קכ"ה וז"ל, לא קבעו רז"ל איזה הפטרה שיהיו קורין לשבת זה ואיזה לשבת זה, אלא הניחו את זה לחכמי הדורות שיהיו מסדרין לפי דעתם לכל שבת ושבת הפטרה לפרשה הסדורה לאותו שבת, עכ"ל. וראה בספר העתים סוף סי' קפ"ד שכותב שאף בימי הגאונים רב האי גאון ורב סעדיה גאון עדיין לא היו הפטרות קבועות לימי שבתות כמו שכבר היה בזמנו וכמו שהוא היום.

אמנם בזמן הראשונים כבר נתפשטו בקהילות קדושות בכלל ישראל מנהגים קבועים, ובכמה מן ההפטרות יש חילוקי מנהגם בין הקהילות לפי מקומן כמו שכתב הכס"מ, בעיקר מתחלקים המנהגים בין קהילות ספרד ואשכנז, ולפעמים יש בספרד ובאשכנז גופא חילוקי מנהגים.

וראה בקצות השלחן סי' פ"ח בבדה"ש אות ט"ו שכתב, ולומר כל ההפטרה יש בזה טרחא דצבורא. ואפשר שמטעם זה לא מצינו שבמקום שיש מנהגים חלוקים בהפטרות כל השנה שאלו הנוהגים לומר הפטרה זו יאמרו אח"כ גם פסוק ראשון ואחרון מההפטרה האחרת לפי שאינם מעיקרי ההפטרה, ועוד י"ל לפי שכל ההפטרות הם מעין הפרשה, ובדיעבד יצאו לכל הדיעות באיזה הפטרה מהם שאומרים, עכ"ל.

מנהג הספרדים כרמב"ם ואבודרהם, והאשכנזים כמבואר בלבוש

ובדרך כלל במקומות שנדפס בחומשים שיש חילוק בהפטרה בין מנהג אשכנז לספרד, מנהג ספרד הוא המבואר ברמב"ם בסדר התפלה בסוף ספר אהבה, ובאבודרהם, ובתיקון יששכר (ויניציאה של"ג) שהיה מגדולי רבני צפת בימי הבי" והאר"י זי"ע.

סדר ההפטרות כפי מנהג האשכנזים נקבצו בלבוש סי' תרפ"ה מן פרשת וישלח עד פרשת צו, והוא מיוסד על המנהג שנהגו באשכנז מתקופת הראשונים. גם הרוקח ז"ל חיבר ספר רמזי ההפטרות בפירוש ההפטרות כמנהג אשכנז.

הרמב"ם ואבודרהם – הפטרת פקודי היא ויעש חירום

הרמב"ם כתב, ויקהל, וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצר, עד ותתם מלאכת העמודים, במלכים (א ז יג-כב). אלה פקודי, ויעש חירום את הכיורות וכו', עד והפותרות לדלתות הבית הפנימי וכו', במלכים (שם מ-נ).

וכ"כ האבודרהם, ויקהל, וישלח המלך שלמה ויקח את חירם, עד אלפים בת יכיל, והיא במלכים (א ז יג-כו). אלה פקודי, ויעש חירם, עד היא ציון, והיא במלכים (א ז מ-ח א).

ובספר תיקון יששכר דף פ"א ע"ב במנהגות בהפטרות העתיק מספר אבודרהם, ויקהל משה, וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור עד אלפים בת יכיל, במלכים. אלה פקודי, ויעש חירם עד היא ציון, במלכים. ובדף פ"ו ע"א כתב וז"ל, ראיתי לכתוב בספרי זה גם סדר ההפטרות כמו שכתבם הרמב"ם ז"ל בסוף ספר אהבה על סדרי התורה לפי שיש בהם הפטריות מוסיפות ומחסרות פסוקים, בראש או בסוף, יתיר וחסר משלנו. וגם יש בהם הפטריות שהם בענין אחר לגמרי, ומפני שהחכם השלם מה"ר ישועה יצ"ו דיין המוסתערבים יצ"ו תושבי צפת שבגליל העליון תוב"ב אמר לי שהם נוהגים להפטיר בהם כהרמב"ם ז"ל וכו' ולקחתי אני את צמרת הארז, ואיני כותב כי אם את שיש ביניהם ובין את שכתבתי מספר ה"ר דוד אבודרהם ז"ל למעלה. ואצל ויקהל כתב, וישלח המלך שלמה ויקח את חירם מצור עד ותשלם כל המלאכה, במלכים (א ז יג-נא), עכ"ד. [וצ"ע, שהסיום של נוסח זה הוא לכאורה דלא כרמב"ם ודלא

כאבודרהם, שזה מסתיים אחר הפסוקים של ויעש חירום שהיא הפטרת פקודי לרמב"ם ואבודרהם. ואולי יש כאן ט"ס, שנשמטה בטעות הסיום של הפטרת ויקהל והתחילה של הפטרת פקודי. ומש"כ בסיום עד פסוק ותשלם כל המלאכה (פסוק נ"א) הוא עד ולא עד בכלל (שהפסוק האחרון להפטרת פקודי לפי הרמב"ם הוא פסוק נ'), ודו"ק.]

עכ"פ מנהג הספרדים ברור הוא כרמב"ם וכאבודרהם. ובתחילת ההפטרה לפרשיות ויקהל ופקודי כולם שווים, שלפרשת ויקהל מתחילים וישלח המלך שלמה, ולפרשת פקודי מתחילים ויעש חירום, ורק בסיום ההפטרה יש חילוק באיזה פסוק לסיים. וממש"כ התיקון יששכר שברמב"ם הנוסח שונה קצת משלנו משמע שמנהגם בעיקר כאבודרהם. וראה בב"י סי' תכ"ה לגבי ענין אחד של ההפטרות שיש בו חילוקי דעות, כתב על האבודרהם שהוא היה בקי בהני מילי טובא ולכן ראוי לסמוך על דבריו.

ראשוני אשכנז – ותשלם, ולא ויעש חירום

הלבוש סי' תרפ"ה ס"ו כתב, ארבע פרשיות אלו ברוב השנים הפשוטות דרכן לבא מפרשת משפטים ואילך, ובשנת העיבור אינם מתחילים עד פרשת ויקהל או פקודי. וא"כ בשנים הפשוטות נדחו ההפטרות השייכות לאלו הפרשיות. ובשנים מעוברות מפטירין לפרשת משפטים וכו', לפרשת ויקהל מפטירין במלכים (א ז א) ויעש חירום וגו', שהוא מדבר בחזרה כל מה שנעשה בבנין בית המקדש, שהוא דוגמת חזרת מלאכת המשכן בזו הפרשה. לפרשת פקודי מפטירין במלכים (א ז נא) ותשלם כל המלאכה וגו' וכל מה שאירע בהשלמת בנין בית המקדש, כי מלא כבוד ה' את בית ה', שהוא מעין השלמת מלאכת המשכן שבפרשה, עכ"ל.

וכדברי הלבוש מבואר ברבותינו הראשונים שבאשכנז. בספר הפרדס לרש"י עמוד שנ"ב כתב וז"ל, בוורמא אמרו משום רבינו יצחק נ"ע שהיה מנהג להפטיר בהפטרה וכו', ובשנת העיבור היה שבת הגדול בזאת תהיה, והפטירו רבותינו בארבעה אנשים וכו', והפטירו לויקהל משה בן שבע שנים (הפטרת שקלים), ולא לה פקודי ותשלם כל המלאכה עד מלא כבודו, ולא ויעש חירום. וכ"כ בליקוטי פרדס דף ל"ז ע"ב, עכ"ל. וכ"כ אור זרוע ח"ב סי' שצ"ד בשם תשובות כלשון הזה.

וראה במחזור ויטרי (מהדורת גולדשמידט) ח"ב עמוד תקע"ט כתב סדר הפטרות של כל השנה, ויקהל, במלכים (א ז מ) ויעש חירום, עד נתן באוצרות בית ה' (שם נא), ע"כ. והפטרת פרשת פקודי חסרה שם.

וכ"כ בספר האשכול (להראב"ד השני) במהדורה עם נחל אשכול, בהלכות סדר פרשיות והפטרות לכל שו"ט ולתעניות סי' כ"א (עמוד ס"ז) וז"ל, ויקהל ויעש חירום, פקודי ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה. (אכן בס' האשכול מהדורת אלבעק הל' קריאת התורה עמוד ק"פ-קפ"א העתיק סדר הפטרות מכל השנה שכתב רבי שמואל הנגיד ז"ל (והוא ברובו כמנהג הספרדים), ושם כתב, ויקהל, וישלח המלך שלמה ויקח את חירום מצור. ואלה פקודי, ויעש חירום, ע"כ. וצ"ע).

וכן נראה דעת רבינו אלעזר מגרמיזא בעל הרוקח בספרו רמזי ההפטרות, שבכל הפרשיות מפרש ההפטרות כמנהג אשכנז, ובפרשת ויקהל מפרש הפטרת ויעש חירום, ובפרשת פקודי מפרש רק ההפטרה של ותשלם.

וכ"כ לקט יושר ח"א עמוד קנ"ג במנהגי רבו בעל תרומת הדשן, וכשחל פרשת שקלים בוויקהל מפטיר לפקודי במלכים ותשלם כל המלאכה, ואינו אומר שום דבר מויעש חירום.

מבואר לנוסח זה, קוראים בפרשת ויקהל ויעש חירום (שהיא הפטרת פקודי לרמב"ם), ובפרשת פקודי קוראים ותשלם, שהיא ההמשך אחר סיום הפטרת ויקהל ויעש חירום. ובפשטות היא כן בכל שנה כשפרשת ויקהל או פרשת פקודי היא פנויה קוראים ההפטרה השייכת לה, ואין משלימים בה מהפטרה אחרת. ובפרדס ואור זרוע ולקט יושר כתבו בפירוש שאף כשפרשת ויקהל הפטירו שקלים, מפטירין בפקודי ותשלם ולא ויעש חירום.

מהר"ש ומהרי"ל – כשפקודי בהפסקה בין שקלים לזכור מפטירין ויעש חירום וב' פסוקים מותשלם

אמנם בהלכות ומנהגי מהר"ש (לרבינו שלום מנוישטט, רבו של מהרי"ל, מכון ירושלים תשל"ז) סי' קמ"ז כתב וז"ל, אמר מהר"ש ז"ל שאומרים ויעש חירום לואלה פקודי, לשבת שבין פרשת שקלים לפרשת זכור, ושני פסוקים מן ותשלם משום דהוי גמר מלאכה. ולא אמרין כל ותשלם ולא (ר"ל בלא) ויעש חירום, דאם כן לא מישכח לה שאמר ויעש חירום, אבל ותשלם אפילו אם אין אומרין אותה בכאן תמצא שאומרים אותה בסוכות בסוף, עכ"ל.

וכדברים אלו הובא במהרי"ל בהלכות ד' פרשיות (אות ה') בשם מהר"ש, וכ"כ התוספות יו"ט במלבושי יו"ט על הלבוש שם סק"ה, וגדול האחרונים (לשון שו"ת ד"ח או"ח ח"ב סי' י"ב) האליה רבה סק"ג בשם דרשות מהר"ש סי' ע"ו.

וראה בספר אגרת הזאת (להגר"ש דבליצקי זצ"ל) עמוד ל"ב שמבאר שיטת המהר"ש, דכשחל פרשת שקלים בויקהל והפטירו אז בשל שקלים, אז מפטירין ויעש חירום לפקודי שהיא אז פנויה להפטרת השבוע, ואין מפטירין אז ותשלם, רק ב' פסוקים ממנה להודיע שהיה גמר והשלמת המלאכה. שאם יפטירו ותשלם לפקודי, ובלי ויעש חירום, נמצא דבשנה ההיא לא קראו ויעש חירום, אבל אם יפטירו בויעש חירום ולא בותשלם אין בזה דבר, דהרי ותשלם קראו כמעט בשלמותה ביום ב' דסוכות בחו"ל שהוא יו"ט שני של גלויות, ומפטירין אז ותשלם.

ובביאור יותר, דבעצם לפקודי שייכים שתי ההפטרות, ושתייהן הם מענינא, ויעש חירום דיש שם ממלאכת המקדש, והרי לספרדים זוהי הפטרת פקודי תמיד. ותשלם יש לה יותר שייכות לפקודי כמובן, ויש גם דעה בראשונים דבמחזירין תמיד מפטירין ההפטרה דפרשה ראשונה ולא דשניה, הרי שגם להפטרה דפרשה ראשונה יש לה שייכות לפרשה שניה. וכעת כשקראו הפרשה השניה שהיא פקודי, עומדים לפנינו שתי הפטרות מוכנות, אחת לכתחילה לגמרי (ותשלם), ושניה גם כן לכתחילה רק במדרגה פחות מעט (ויעש חירום), לזה חידש המהר"ש, לאחר שאת ההפטרה שהיא לכתחילה לגמרי (ותשלם) קראו כבר בשנה זאת, משום זה יש לקרוא את השניה שהיא אמנם במדרגה מעט פחותה מהראשונה, כיון שעכ"פ השנה עוד לא קראו אותה, אלא מכיון שסוף סוף הקריאה של הפרשה היתה בפקודי שיש בה גמר מלאכת המשכן לזה יש לקרוא גם שני פסוקים המתחילים ותשלם, עכ"ד.

טעם שהפטרת פקודי מתחיל ותשלם, וב' דסוכות מתחיל ויקהלו אל המלך שלמה

ובדרך אגב נראה לבאר מדוע ביו"ט שני של סוכות שקורין בחו"ל הפטרה זו של ותשלם, אבל לא מתחילים מותשלם רק משני פסוקים אח"כ, ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי, ורק במקום סיום ההפטרה שתייהם שוה בהוציאו אתם מארץ מצרים. ונראה הטעם לשינוי בהתחלה שהוא פשוט, שכאן בפרשת פקודי שכתוב בו ותכל כל עבדת משכן אהל מועד מתאים לזה להתחיל ותשלם כל המלאכה, שהעיקר כאן הוא ענין השלמת בניית המשכן והמקדש. משא"כ בסוכות, שם העיקר הוא הזכרת הענין של סוכות, על כן מתחילים ויקהלו וגו' בירח האיתנים בחג.

ואפשר לתת עוד טעם לשינוי הזה, דהא מותשלם עד סוף ההפטרות יש עשרים ושנים פסוקים, אבל מויקהלו עד הסוף יש רק עשרים פסוקים, ומבואר בסי' רפ"ד בשו"ע ורמ"א ס"א ומ"ב סק"ב, שצריכים לקרוא בהפטרות מנין הפסוקים שיהיו שלש פסוקים נגד מספר העולים לתורה באותו יום, וממילא בשבת יש לקרוא לכה"פ עשרים ואחד פסוקים כנגד השבע עליות שצריך לקרוא בשבת, אבל ביו"ט די בחמש עשרה פסוקים כנגד החמש עליות שיש לקרוא ביו"ט. על כן בסוכות די להתחיל מויקהלו כי משם עד הסוף יש עשרים פסוקים שהם יותר מהחמש עשרה שצריך לקרוא, אבל לשבת אין מנין זה מספיק, על כן מתחילים לפני כן. ואף דלפי טעם זה היה די להתחיל פסוק אחד קודם מאז יקהל, צריכים לומר דכיון דממילא מוסיפים כבר, כדאי להתחיל מותשלם.

אכן הראשונים שבאשכנז שהובאו דבריהם לעיל שללו להדיא אמירת ויעש חירם בפרשת פקודי שהיא הפטרת הספרדים, אף כשויקהל היא פרשת שקלים, ומוכח דלא סבירא להו החילוק של המהר"ש. ולמעשה הלבוש פסק כראשונים אלו, והא"ר פסק כמהר"ש ומהר"ל.

סתירה במנהג וורמיישא ובספרי הרוקח

וכעת נבוא לחקור אחר המנהגים כיצד נהגו למעשה בתפוצות אשכנז.

לעיל הבאנו מרש"י בספר הפרדס ומאור זרוע שמנהג וורמיישא בפרשת פקודי הוא ותשלם, ולא ויעש חירום. ואכן כ"כ שנים רבות אח"כ ר' יוזפא שמש במנהגי וורמיישא ח"ב עמודים ר"א-ר"ג, וז"ל, ויקהל – ומפטירין במלכים א' בסימן ז', ויעש חירם, עד להיכל זהב. פקודי – ומפטירין מלכים א' בסימן ז', ותשלם כל המלאכה, עד מארץ מצרים. ויקהל פקודי כשהן מחוברין – ומפטירין במלכים א' בסימן ז', ותשלם כל המלאכה, הפטרת פקודי הנ"ל, עד מארץ מצרים, ע"כ.

אמנם במנהגי וורמייזא לר"י קירכום עמודים רצ"ו-רצ"ז כתב, ויקהל – מלכים א' סימן ז', וישלח המלך שלמה עד בת יכיל. ואם יש ר"ח יום א' אז אומרים ויאמר לו יהונתן, ואם יש ר"ח ופרשת שקלים בפרשת ויקהל, אז שני הסדרות נפרדים זה מזה, אז אומרים הפטרת מפרשת שקלים. פקודי – במלכים א' סימן ז' ויעש חירום עד להיכל זהב. וכשהם מחוברים אעפ"כ אומרים ויעש חירום עד להיכל זהב, ע"כ.

סתירה בספרי הרוקח

גם בספרי רבינו אלעזר מגרמיזא (היא וורמייזא) בעל הרוקח נמצא לכאורה סתירה בהפטרות. כי בספרו רמזי הפטרות הנדפס לראשונה בווארשא תרל"ה בפרשת ויקהל מפרש הפטרת ויעש חירום, ובפרשת פקודי מפרש הפטרת של ותשלם. ואילו בספרו קרית ספר הנדפס בלעמבערג תרס"ה, בנימוקי הפטרות, כתב נימוקים לפקודי לפסוקים שבהפטרות ויעש חירום.

(אמנם יש להעיר על מש"כ בנימוקי הפטרות, ששם מבאר בהמשך אחד גם פסוקים מן וישלח המלך שלמה, שהיא הפטרת ויקהל למנהג הספרדים, ולכו"ע אינו הפטרת פקודי. ועוד, שבהפטרות ויקהל מבאר פסוקים מן הפטרת כי תשא. לכן על כרחך צ"ל שנשתבש אצל סופר המעתיק, והנדפס בוויקהל עוד שייך לכה"פ תשא, וכמו כן נוכל לומר שהנדפס שם בפקודי מתוך הפטרת ויעש חירום שייך לוויקהל, ואם נאמר כן אין כאן סתירה. אכן יש להעיר על סתירה אחרת הנמצאת שם בפרשיות אחרי וקדושים. שברמזי הפטרות באחרי כתב הלא כבני כשיים, ובקדושים כתב ויהי דבר ה' התשפוט. ולעומתו בנימוקי הפטרות באחרי מפרש תיבות ואת שבתתי שהן בהפטרות התשפוט, ובקדושים מפרש ונגש חורש שהיא בהפטרות הלא כבני כשיים, וצ"ע).

מבואר בפנינו סתירה במנהג וורמייזא. לרש"י ואור זרוע, וכנראה גם לרוקח, וכן לר"י שמש נהגו בוורמייזא בהפטרות ויקהל ופקודי לגמרי כמנהג אשכנז (ואף לא כמהר"ש ומהרי"ל), ולר"י קירכום נהגו בזמנו כמנהג ספרד.

מנהג פרנקפורט דמיין

וכסתירה במנהג וורמייזא כן יש למצוא לכאורה במנהג פרנקפורט.

בקובץ המעין כרך ל"ו גליון א' עמוד כ"ה נדפס כ"י מנהגים דק"ק ורנקבורט דמיין, וז"ל, הפטרה של פקודי, ויעש חירם. הפטרת ויקהל, וישלח המלך. וראה בקובץ המעין כרך ל"ה גל' ד' עמוד א' שמנהגים אלו חיבר רבי משה וורמייזא מפרידבורג בשנת של"ז עבור ק"ק פרידבורג, וכנראה שבאותה תקופה נהגו בפרידבורג על פי מנהגי פפד"מ, עקב היותה הקהילה המרכזית באיזור. עכ"פ מבואר שנהגו בימים ההם בפפד"מ בהפטרות ויקהל ובהפטרות פקודי כמנהג הספרדים.

אולם בנוהג כצאן יוסף (לר' יוסף יוזפא קאשמן מפפד"מ, נדפס בחייו בשנת תע"ח בהאנווא) בפרשת ויקהל כתב, ומפטיר במלכים ויעש חירום שמדבר בחזרת כל מה שנעשה בבנין בית המקדש דוגמת חזרת מלאכת המשכן שבפרשה זו. ואצל פרשת פקודי כתב, ומפטירין ותשלם כל המלאכה שהוא מעין השלמת מלאכת המשכן שבסדר זה, עכ"ל. הרי כתב שפפד"מ הפטירו כמנהג אשכנז, ומיירי שם כשהפרשיות נפרדות, ולא הזכיר שאם שבת שקלים חל בפרשת ויקהל קוראין ויעש חירום בפ' פקודי, ומוכח לכאורה שלא נהגו בזה כמהר"ש ומהרי"ל.

ובשו"ת שירי המנחה (להג"ר חנוך ארנטרובי זצ"ל אב"ד בק"ק מינכן) סי' ז' מביא כי בספר יוסף אומץ שתחת ידו כתוב בכ"י בסופו כדברים האלה, מצאתי במהרי"ל וז"ל אמר מהר"ש וכו'. ושנת תקל"ה והיה חל פקודי כמו שכתבתי לעיל (היינו שהיתה מעוברת ופקודי היתה הפסקה), ואנחנו חבורת הקברנים למדנו ביום ו' של הנ"ל הפטרת ויעש חירום, וכמו כן היה בביה"כ הישן, אבל בביה"כ החדש היו קוראים ותשלם, עכ"ל. הרי שהיו קיימים שני מנהגים בבת אחת, כמנהג אשכנז כמוזכר בראשונים וכשיטת המהר"ש ומהרי"ל.

ובסדר ההפטרות מכל השנה כמנהג ק"ק פ"פ דמיין אופיבך, הנדפס בשנת תקמ"ח, מהעתקת התורני המנוח הר"ר אהרן שעץ זצ"ל מפפד"מ, פרשת ויקהל, ויעש חירום. אם חל בו פרשת שקלים מפטירין בפקודי ויעש חירום. פרשת פקודי, ותשלם וכו' בין מחוברות ובין נפרדות ופנוים מארבע פרשיות. והובא באגרת הזאת עמוד ל"ג ועמוד ל"ו, עיי"ש. וזהו כשיטת המהר"ש ומהרי"ל.

אח"כ בשנת תקע"ח הוציא לאור המדקדק הגדול המפורסם ר' וואלף היידנהיים ז"ל בעיר רעדלהיים חומש שמות בשם מאור עינים, מדויק בתכלית הדיוק ומסדר בשלמות הסידור. ובהפטרות ויקהל הדפיס ויעש חירום, וכתב לפניה בזה"ל, הפטרת ויקהל כמנהג האשכנזים, והיא הפטרת פקודי כמנהג הספרדים והאיטליאני. ואם הוא פרשת שקלים מפטירין של שקלים בן שבע שנים, אפילו בר"ח או מחר חדש, ואז מפטירין ויעש חירום לפרשת פקודי. ובק"ק פפד"מ ויעש חירום הוא הפטרת ויקהל בנפרדים, עכ"ל. ושם בפרשת פקודי הדפיס להפטרות פקודי ותשלם, ולפניה כתב, הפטרת פקודי כמנהג האשכנזים בין בנפרד בין במחובר. אבל אם היה חל פרשת שקלים בפרשת ויקהל אז מפטירין לפרשת ויעש חירום של פרשת ויקהל, עכ"ל. וידוע מה שהפליג הח"ס בשבחו בתשובותיו חו"מ סו"ס ע"ט, ובקובץ תשובות להח"ס סי' מ"ח כתב שמורי בהפלאה קלסיה, וכן משבחו בעל הפלאה בהסכמתו למחזור שלו ליו"כ בשנת תקס"ג. וכן נדפס בחמשה חומשי תורה דרך מסילה עם פירוש הבנת המקרא מהחכם רו"ה בפירודא שנת תר"א.

וכן נדפס בסדר ההפטרות עם פירוש בלשון אשכנז להרב מענדל הירש זצ"ל, בנו של רבי שמשון רפאל הירש זצ"ל רבה של פפד"מ, בפרנקפורט תרנ"ו. וכן נדפסו בחמשה חומשי תורה עם פירוש רש"ר הירש.

תמיהת הערך ש"י על השמטת החומשים שני הפסוקים של ותשלם

ובספר ערך ש"י או"ח סי' תרפ"ה מביא דברי הלבוש שכתב להפטיר ותשלם בפקודי, ודברי הא"ר בשם מהר"ש ומהרי"ל ומלבושי יו"ט שכתבו להפטיר לפקודי שבין פרשת שקלים לפרשת זכור ויעש חירם, ושני פסוקים ותשלם משום דהוי גמר מלאכה, ולא אמרין כל ותשלם ולא ויעש חירם, דא"כ לא אשכחן לה שיאמרו ויעש חירם, אבל ותשלם אף שאין אומרים אותה בכאן, נמצא שאומרים אותה בסוף, עכ"ל. וביאר הערך ש"י, ומה שכתב לומר שני פסוקים מן ותשלם, כי ביום ב' דסוכות מתחילין ויקהלו אל המלך, ואין אומרים השני פסוקים מן ותשלם עד ויקהלו. ותמהני על אחרונים שלא הזכירו מזה. ובחומש דפוס וויען כתב אם היה חל פרשת שקלים בפרשת ויקהל אז מפטירין לפקודי ויעש חירם, ועדיין לא יצא ידי חובתו, דה"ל לומר נמי שיאמרו שני פסוקים מן ותשלם, דאל"כ לא אשכחן שיאמרו אלו שני פסוקים, ומה אולמא ויעש חירם דחושש שלא לחסרו מן ההפטרות, מן אותן שני פסוקים, עכ"ד. וכ"כ שערי רחמים על שערי אפרים שער ט' סק"ט בשם ע"ש, וכוונתו לערך ש"י הנ"ל.

וכפי הנראה אותו חומש דפוס וויען הושפע מן החומשים של רו"ה, כי רו"ה הגם שהכניס בחומשים שלו לומר ויעש חירם בפרשת פקודי שחל אחר שקלים, שזהו כמנהג מהר"ש ומהרי"ל, אולם לא הזכיר הפרט השני שבמנהגם, שבסוף ההפטרה יש להמשיך עוד שני פסוקים מן ותשלם עד עיר ציון, אלא סיים הפטרת ויקהל (שהיא הפטרת פקודי כשחל בשבת הפסקה) לדלתי הבית להיכל זהב. וכן העיר בשו"ת שירי מנחה שם, שהרו"ה הוא לכאורה דלא כמאן. וכן מעיר באגרת הזאת עמוד ל"ו על הסדר ההפטרות כמנהג פפד"מ הנדפס באופיבך שנת תקמ"ח.

עכ"פ דעת הערך ש"י שיש להתנהג בזה לגמרי כהא"ר. ושמעתי מפי הגר"פ שנעעבאלג ששמע מפי רבו הגה"ק מטשעבין שאמר בשם הגר"מ אריק שבדורו של מרן החתם סופר היה הוא הפוסק הדור, ואחריו היה הגאון הבית שלמה הפוסק הדור, ואחריו הערך ש"י הפוסק הדור, זכר צדיקים לברכה. וכ"כ בשו"ת שרגא המאיר ח"ב סוף סי' ע"ו.

מנהג פרנקפורט להוסיף לעולם שני פסוקים מותשלם אחר ויעש חירם

אכן הג"ר שלמה זלמן גייגר זצ"ל דיין בפפד"מ, בספרו דברי קהלת (מנהגי תפלות ק"ק פראנקפורט על המאין עליון יכוננה, ושאר קהלות אשכנז ההולכות אחריה) הנדפס בשנת תרכ"ב, בעמוד תמ"ג אות ב' כתב, מנהגי קריאת הסדרים המחוברים בהפרדם, ויקהל הנפרד בשנה פשוטה וכו'. וסדר ויקהל במעוברת, כבפשוטה. רק למפטיר, אם השבת פרשת שקלים, קורא הפרשה, ומפטיר הפטרתה. ואם איננו פרשת שקלים, קורא למפטיר שנית ומסך עד סופו, ומפטיר ויעש חירם עד להיכל זהב, ומשלים עוד ותשלם עד היא ציון מהפטרת פקודי. וסדר פקודי במעוברת, כבפשוטה. רק למפטיר, אם היא פרשת שקלים, קוראה, ומפטיר הפטרתה. ואם איננו פרשת שקלים, קורא שנית וכס עד סופו, והפטרה ויעש חירם עד הוא ציון כבשבת ויקהל הנ"ל. כן מנהג פ"פ, עכ"ל.

וכ"כ בספר זכרון חנוך (לר' חנוך פייזט שובאך ז"ל ששימש כחמשים שנה בעל קורא בביהכ"נ ניעדערהאפהיים שבפפד"מ שנהגו בו במנהגי רבי נתן אדלר זצ"ל) שנדפס בשנת תרפ"ב, בפרשת ויקהל כתב, הפטרה, ויעש חירם עד להיכל זהב, ומוסיף ב' פסוקים מהפטרה ותשלם עד מעיר דוד היא ציון. ואצל פקודי בהפטרה כתב, ואם חל בב' אדר שני [כמו בשנה זו תשע"ט], או בד' בשנת בח"ה, או בו',

מפטירין ויעש חירות עד היא ציון כנ"ל. (ויש להעיר, שמן "ומוסיף ב' פסוקים" עד "היא ציון" נדפס בפיזור אותיות לסימן הדגשה, וכנראה בא להדגיש שיש בזה חידוש נגד מנהג שאר המקומות).

היוצא מהנ"ל במנהג פפד"מ, שלפני תקופת רוו"ה היו בה מנהגים שונים, היו שנהגו לגמרי כמנהג הספרדים, כמנהג הלבוש להפטיר תמיד ותשלם בפ' פקודי, וכמנהג המהר"ש ומהרי"ל שאם חל שקלים בפרשת ויקהל קורין ויעש חירות בפרשת פקודי, ורוו"ה הכניס שיטה זו לראשונה בחומש שלו. ויש לשער שמאחר שלחומשים אלו היו מפורסמים בדיוקם היתה להם השפעה רבה, לא רק על פפד"מ, אלא בקרב קהלות רבות באשכנז. אך משום מה לא הזכיר להוסיף שני פסוקים מן ותשלם.

וכן נמצא במנהגי ביהכ"נ דקהל עדת ישראל בערלין (ברלין תרח"צ) שכתב, ויקהל, ויעש חירות. פקודי, ויעש חירות אם חל פ' שקלים בפרשת ויקהל. ויקהל פקודי, ותשלם כל המלאכה. ועיי"ש בהקדמה שספר זה יצא לאור בהסכמתו ובעידודו של רב הקהלה רבי עזריאל מונק זצ"ל, שמילא מקומו של מוסד הקהלה רבי עזריאל הילדעסהיימער זצ"ל, שעמדו על המשמר לבלתי לשנות שום דבר ממנהג קדמונים.

עוד חידוש יש בכותבי מנהגי פפד"מ האחרונים, שבס' דברי קהלת וס' זכרון חנוך מעידים, שבין בפרשת ויקהל ובין בפרשת פקודי שחל אחר שקלים, כאשר קוראים ויעש חירות, מוסיפים אח"כ ב' פסוקים של ותשלם, שלפי דעת המהר"ש ומהרי"ל עושים כן רק כשקוראים ויעש חירות בפרשת פקודי מן הטעם שכתב.

מנהגי מגנצא

וראה במנהגי ק"ק מגנצא הנספח לסידור שפת אמת של ר' וואלף היידנהיים, רעדלהיים תרכ"ב, בעמוד י"ב במנהג ההפטרות כפי מנהג ק"ק מגנצא, כתב שלא נרשמו פה כי אם ההפטרות שלא נהגן בכל קהלות אשכנז. ופלא שלא נכתב כלום על פרשת פקודי.

עוד מנהגי אשכנז לפני התפשטות חומשי רוו"ה

בספר מנהגים דקהלתינו לה"ר ישראל גומפיל בפירודא בשנת תקכ"ז, כתב אצל ויקהל, ומפטירין ויעש חירות את הכירות. ואצל פקודי כתב, ומפטירין ותשלם כל המלאכה, וכ"כ לגבי כשהן מחוברין.

ובפנקס ביהכ"נ הישן דק"ק פוזנא, נדפס בספר היובל ברכה למנחם, בעמוד רס"ו, הפטרת ויקהל, מלכים א' סי' ז', ויעש חירות, עד להיכל זהב. הפטרת פקודי, אז יקהל שלמה, עד בהוציאו אותם מארץ מצרים, ע"כ. דהיינו שמשום איזו סיבה היה מנהגם להתחיל מן הפסוק השני של הפטרת ותשלם.

חומשים ישנים שקדמו לחומשי רוו"ה, או שלא הושפעו מהם – בפקודי ותשלם

בחמשה חומשי תורה עם פירוש שפתי חכמים דפוס ראשון הנדפס באמשטרדם שנת ת"מ, בסוף כל פרשה נדפס מה מפטירין, ובסוף ויקהל נדפס ומפטירין ויעש חירות במלכים בסימן ז', ובסוף פרשת פקודי נשמטה (בטעות) מה מפטירין. ובסוף החומש נספח 'הפטרות מכל השנה כמנהג כל קהלות הקודש, בשבתות וימים טובים כמנהגי כל קהלות קדושות בכל תפוצות ישראל'. ושם בפרשת ויקהל נדפס שתי הפטרות. הפטרת ויקהל במלכים א' בסימן ז' כמנהג הספרדים והאיטליאני, וישלח המלך שלמה וגו' אלפים בת יכיל. ואח"כ בא, הפטרת ויקהל במלכים א' סימן ז' כמנהג האשכנזים, והיא הפטרת פקודי כמנהג הספרדים וכמנהג האיטליאני, ויעש חירות וגו' לדלתי הבית להיכל זהב. ואח"כ בא, הפטרת פקודי במלכים א' סימן ז' כמנהג האשכנזים, ותשלם כל המלאכה וגו' בהוציאו אותם מארץ מצרים.

וכן הוא ב'הפטרות מכל השנה ובשבתות וימים טובים כמנהגי כל קהלות קדושות בכל תפוצות ישראל' שנדפס באמשטרדם בשנת תנ"ב. וכן הוא בחומש ברלין שנת תס"ה בהפטרות שבסוף החומש. וכן הוא ב'הפטרות מכל השנה כמנהג קהילות האשכנזים והספרדים' הנדפס בדיהרנפורט תקל"ח כמו שנדפס באמשטרדם תקי"ד (עפ"י לשון השער). וכן בחומש שמות הנדפס בפרנקפורט דאדרה תקמ"ד באותיות אמשטרדם, בסוף אצל ההפטרות. וכן בסוף חמשה חומשי תורה תיקון סופרים הנדפס בהמבורג תקמ"ז, ובסוף חומש תיקון סופרים הנדפס בווינ בשנת תקנ"ד ובחומש הנדפס שם תקצ"א, וכן ב'הפטרות מכל השנה כמנהג כל קהלות הקדושות' הנדפס בפרנקפורט דאדרה שנת תרע"ו.

וכן בחומש ברלין שנת תס"ה הנ"ל בסוף פרשת ויקהל כתוב, ומפטירין ויעש חירום בסימן ז', ובסוף פקודי כתוב, ומפטירין ותשלם כל המלאכה במלכים א' סימן ז'. וכן ב'חמשה חומשי תורה עם חמש מגילות והפטרות מכל השנה כמנהג כל קהלות הקודש' שנדפס בפרנקפורט דאדרה שנת תפ"ח, בסוף פרשת ויקהל כתוב, ומפטירין ויעש חירום במלכים א' סימן ז'. ובסוף פקודי כתוב, ומפטירין ותשלם כל המלאכה במלכים א' סימן ז'. וכ"כ בחומש שמות הנדפס בפרנקפורט דאדרה תקמ"ד הנ"ל.

וכן בחומש שמות דפוס סלאוויטא המפורסם שנתייסד ע"י הרה"ק רבי משה שפירא זצ"ל², בסוף פרשת ויקהל ובסוף פרשת פקודי ובהפטרות של ויקהל ושל פקודי כתוב כמו בחומשים ובסדרי הפטרות הנ"ל, שויעש חירום בויקהל, ותשלם בפקודי. וכך נדפס בחומש שמות הנדפס בזיטאמיר שנת תר"ל, ובחומש שמות מדפוס האלמנה והאחים ראם בוויילנא שנת תרמ"ו, (והגם שבשער דפוס ווילנא כתבו שהתרגום הוגה מתרגום שהוגה ע"י רו"א, אך כנראה בהפטרות לא הגיהו ממנו).

היוצא מזה, שכל החומשים וסדרי הפטרות שנדפסו לפני החומשים של ר' וואלף היידנהיים, או שלא הגיעה השפעתם עליהם, אין זכר לקריאת ויעש חירום בפרשת פקודי שחל אחר שבת שקלים. כמו כן מצינו בחומש שנדפס בפירודא בשנת תר"א עם פירוש רו"ה כבר מביא השינוי בפרשת פקודי שחל אחר שקלים, בניגוד לספר מנהגי פירודא של הרב ישראל גומפיל שנדפס שם שנת תקכ"ז.

וכן בעתים לבינה (לר' יוסף גינזבורג מטשאוווס שביריסיין, נדפס בווארשא תרנ"א בהסכמת גדולי הרבנים) מאמר ט"ו, בקביעות אדר הסמוך לניסן, בסעיף ב' כתב, שבת פרשת פקודי הפסקה, ומפטירין במלכים א' סימן ז' ותשלם כל המלאכה עד בהוציאו אותם מארץ מצרים. וטעם הפטרה זו בפרשה זו לפי שנאמר בה ויהי בצאת הכהנים מן הקדש והענין מלא את בית ה', וכן בסיום פרשה זו נאמר כן ויכס הענין את אהל מועד וכו' ולא יכול משה לבוא אל אהל מועד כי שכן עליו הענין וכו'. וכמעט כל הפטרה כלה מדברת בהשלמת מלאכת הבית כמו שבפרשה זו של פקודי הוא השלמת מלאכת המשכן. ודבריו נכתבו לסימן בח"ה זש"ה, אך זה נכון גם לשנים אחרות שחל הפסקה בפקודי.

תמיה על הסדר הפטרות שלמהרי"ל אין מציאות לקרות ותשלם בפקודי

בספר דברי קהלות (להגרש"ז גייגר) שם, מביא קושיא וז"ל, ובזה שאל מ"ה שלום שמש ז"ל לחכמי דורו, למה נכתבה בספר הפטרות שבבית הכנסת המסודר למנהג פ"פ, לסדר פקודי ותשלם עד מצרים, שאין

² ראיתי צילום מחומש סלאוויטא אחד שנמצא בספריית חב"ד, וחסר בו דף השער ומשוער שנדפס בשנת תקע"ו. כמו כן נמצא שם בספרייה חומש סלאוויטא שנדפס בשנת תקנ"א מיורשת הרה"ק רבי ברוך ממעזיבוז זי"ע, וחומש סלאוויטא שהרה"ק בעל צמח צדק מליובאוויטש זי"ע כתב עליו מנין המצוות בגוכי"ק.

אומרים לעולם, באשר בכל השנים לא יהיו ב' השבתות ויקהל ופקודי פנויים מפרשת שקלים או החדש, ואז אומרים בהפנוי ויעש חירום כנ"ל.

תירוץ הגרש"ז גייגר מפרנקפורט שכשיש ב' שבתות חנוכה קוראים ותשלם בפקודי

ומתריץ, ואחר שזקני הדור לא מצאו מענה, יגעת ומצאתי תשובה ע"פ מקור המנהג שהוא במהרי"ל ד' פרשיות, אמר מהר"ש, שאומר ויש חירום לפרשת פקודי וב' פסוקים מן ותשלם משום דהוי גמר מלאכות, ולא אמרינן כל ותשלם ולא ויעשה חירום, דא"כ לא משכחת לה שאומרים ויעש חירום. אבל ותשלם, אפילו אם אין אומרים אותה בכאן, תמצא שאומרים אותה בסוכות. ולפי"ז בשנת ז"ש מעוברת [דהיינו ראש השנה חל ביום ז', והשנה שלמה, והיא גם מעוברת], שמפטירים בשבת ב' של חנוכה ויעש חירום, מפטירים בפרשת פקודי ותשלם עד סופו, כי גם ויעש חירום כבר נאמרה בחנוכה, עכ"ל.

האם דברי הגרש"ז גייגר נתקבלו בפרנקפורט

ולכאורה ממה שכתב שזקני הדור לא מצאו מענה, מוכח לכאורה דלא נהגו מלפנים כחידושו שבשנה שיש ב' שבתות חנוכה (דהיינו בקביעות זש"ה) קוראים ותשלם בפקודי. גם בחומשים של ק"ק פרנקפורט שנדפסו אחר שהוציא לאור ספרו, לא נזכר חילוק זה, א"כ לכאורה לא נתקבלו דבריו בפרנקפורט. ובפרט שכידוע, לא היתה דעתו שוה בשוה עם הגרש"ר הירש זצ"ל, ולא השתייך לקהילתו קהל עדת ישורון, לכן אין פלא שאין זכר לזה בחומשים שיצאו לאור מבית מדרשו של הרב הירש.

אמנם בס' אגרת הזאת עמוד ל"ח כתב שאפשר ליישב, שלכך לא זכרו זקני פרנקפורט את המנהג בשנת זש"ה, מחמת נדירות חלות קביעות של זש"ה. וכתב, שאחרי הס' דברי קהילות החרו החזיקו אחריו מסדרי המנהגים לקהילת פפד"מ וברלין ועוד, לקרוא לפקודי ויעש חירום עם שני פסוקים מן ותשלם, ובשנת זש"ה רק ותשלם. ובעמוד ל"ד שם כתב, שבמנהגי קהל עדת ישורון בנוא יורק מצוין רק שבשנת זש"ה קוראים בויקהל פקודי כל ותשלם, (וצ"ל בפקודי ולא בויק"פ), עיי"ש.

וכן בשו"ת שירי המנחה סי' ז' כתב שנוהגים על פי דברי המהרי"ל בשנת העבור סי' ז"ש שישנם ב' שבתות בחנוכה, ואז אומרים ויעש חירום בשבת שני של חנוכה, ולכך נוהגים אז לומר ותשלם בשבת פקודי, ולא ויעש חירום, אבל העיקר נראה לי שאין לשנות, עיי"ש. וציין לעיין בספר דברי קהילות הנ"ל. משמע שנהגו למעשה בפרנקפורט כס' דברי קהילות, אך הוא סבירא ליה שיש לחזור להתנהג כמנהג הישן בפרנקפורט לקרות תמיד ותשלם בפקודי כשהוא פנוי ודלא כמהרי"ל, עיי"ש.

דחיית בעל מסורת הקריאה משקלאוו מנהג המהרי"ל ע"פ תמיה הנ"ל

ובס' מסורת הקריאה (ווארשא שנת תרמ"ו) להרב יהודא ליב שיסלאוויץ ז"ל משקלאוו, תלמיד המהרי"ל דיסקין זצ"ל, דף פ"א ע"ב, מביא דברי הא"ר סי' תרפ"ה סק"ג הנ"ל בשם מהר"ש ומהרי"ל, וכתב, רצונו, דבפרשת ויקהל אומרים לעולם הפטרת שקלים, וכשהן מחוברים ג"כ מפטירין בהם הפטרת אחד מד' פרשיות. ואם גם לפרשת פקודי כשהיא הפסקה יאמרו ותשלם, א"כ לא יאמרו לעולם ויעש חירום, ולמה קבעו לפרשת ויקהל, לכן דעתם שיאמרו ויעש חירום לפרשת פקודי כשהיא הפסקה. ומה שלא יאמרו לעולם ותשלם, ניחא להו בזה דאומרים אותה בסוכות.

ותמה ע"ז בעל מסורת הקריאה, אבל לדעתי אין ניחא, דא"כ למה קבעו הפטרת ותשלם לפרשת פקודי, אחרי שאין אומרים אותה שמה לעולם. ויותר היה להם לקבוע אותה בין הפטרות דסוכות, והפטרת ויעש חירום היה להם לקבוע אותה לפרשת פקודי, כי שם מקומה כשהיא הפסקה, אבל לא לפרשת ויקהל אחרי

שאין אומרים אותה שמה לעולם אין זה מקומה. ועוד, הלא גם הפטרת ויעש חירום מפטירין בשבת שניה של חנוכה, וא"כ מאי חזית לאפוקי הפטרת ותשלם ממקומה משום שאומרים אותה בסוכות, יותר היה להם להפקיע הפטרת ויעש חירום משום שאומרים אותה בשבת שניה דחנוכה, כיון שלא קבעוה לפרשת ויקהל, רק לפרשת פקודי.

ומסיק המסורת הקריאה, לכן נראה דהאמת יורה דרכו, וכמו שקבעו לנו חז"ל כן הוא. דבמחכ"ת טעו במה שכתבו דלא אשכחן שיאמרו ויעש חירום, כי באמת פעם אמרין ויעש חירום לפרשת ויקהל. כי ראה כל הקביעות מכל השנים, ותמצא דבשנים פשוטות לעולם מפטירין בהם אחת מד' פרשיות. ובשנים מעוברות בהחמשה הקביעות, בח"ה, (בש"ג) [בש"ז], (זכ"ז) [גכ"ז], זח"ג, גש"ה, ויקהל פרשת שקלים ופקודי הפסקה. ובקביעות הש"ג, אז הסימן ב"ר¹, ויקהל ויעש חירום, ופקודי שקלים. ובקביעות הח"א אז הסימן זט"ו, ומפטירין לפרשת ויקהל ויעש חירום, ולפרשת פקודי הוא שבת ר"ח ושקלים. וא"כ נמצא דאשכחן בשנה שקביעותה, הש"ג, הח"א, אומרים ויעש חירום לפרשת ויקהל. לכן הדין דבאם פרשת פקודי הפסקה מפטירין בה ותשלם, כמו שקבעוה שם, דאם לא כן לא יאמרו אותה לעולם. וכשהרציתי הדברים לפני מו"ר הרב הגאון הגדול האמתי ר' יהושע יהודא ליב נ"י בעוד שהיה אב"ד בק"ק שקלאוו, אמר פירכא גדולה היא. ואמרתי זאת גם לפני הגאון מוהר"ר יהושע הלוי איש הורוויץ נ"י משקלאוו, ואמר ג"כ שדבר פשוט הוא אצלו, וצוה כן בבהמ"ד שהוא מתפלל שם להפטיר ותשלם לפרשת פקודי כשהיתה הפסקה, עכ"ל.

האם נתקבלה דעת המסורת הקריאה

וכ"כ הר המוריה קונטרס אזני ירושלים (להגאון האדר"ת) עמוד נ"ב נ"ג, נשאלתי בדבר הפטרת פרשת פקודי בשנה זו (תרס"ב) המעוברת שהיא נפרדת מויקהל, וכתוב בלקוטי מהרי"ל להפטיר ויעש חירום, ושתי פסוקים מותשלם, ולא כל הפטרת ותשלם משום דא"כ לא יפטירו לעולם פרשת ויעש חירום, אבל פרשת ותשלם קורין בחג הסוכות, עכת"ד, וגם הא"ר כ"כ בשם מלבושי יו"ט, וכפי הנראה הסכימו לדבריו.

ואולם בס' מסורת הקריאה שנדמ"ח השיג ע"ז שא"כ תקשה למה קבעו ותשלם לפקודי כיון שאין אומרים אותה אז, וגם פרשת ויעש חירום הלא קורין אותה בשבת שניה של חנוכה וכו', ואמר דבר זה לפני הגאון האדיר ר' יושע ליב דיסקין זצ"ל כשהיה בשקלאב והסכים לזה, וכן הסכימו הרה"ג ר' יושע הלוי הורוויץ שהיה רב שם וציווה לקרות כן כשהיתה פקודי הפסקה, עכ"ד. את זה הראה לי הישיש ר' בינוש הקורא נ"י ושאלני דעתי על זה. והשבתי, ששמעתי מפי המחבר ז"ל בעצמו בהיותי בווארשא שנת תרמ"ה, יבדילני ה' לחיים ארוכים וטובים, והצדקתיו מאוד.

וחידוש בעיני, שהגרי"ל דיסקין ז"ל שהסכים לקושיתו, ובכ"ז לא עשה מעשה כדבריו, שבהיותו פעה"ק שאל על כל הנהוג האיך עושין בבהכנ"ס הגדולה.

הוראת גאוני א"י לקרות ויעש חירום ותשלם זו אחר זו, שבא"י לא שייך לומר רק ויעש חירום

¹ עי' בלבוש סי' תרפ"ה ס"ו שפירש סימנים אלו, וסימן זט"ו ב"ו ד"ד ובי"ו, פירוש כשחל ר"ח בשבת אז מפסיקין ט"ו בו, וזהו סימן זט"ו. וכשחל ביום ב' מפסיקין ו' בו, וזהו סימן ב"ו. וכשחל ביום ד' אז מפסיקין בד' בו, וזהו סימן ד"ד. וכשחל ביום ו' אז מפסיקין ב' הפסקות, אחת ב' בו ואחת ט"ז בו, וזהו סימן ובי"ו, עכ"ל.

והגאון האדר"ת ממשיך שם, ובפה שמענו מקוראים רבים שנוהגים רק ויעש חירום, וכפי הנראה שהוא שלא בדקדוק, וכבר נהגו פה מנהגים רבים שלא ע"פ מנהגינו, רק ע"פ הספרדים שהיתה ישיבתם מתחילה פה, ולא רצו לשנות מהם. ואולם בפעה"ק בודאי כ"ע מודים שצריך לקרות ותשלם, שהרי עיקר תשובתם, דא"כ לא יקראו פרשת ויעש חירום לעולם, אבל ותשלם הרי קוראים אותה בחג הסוכות, אבל זהו רק בחו"ל שעושין יו"ט של גלויות, קורין אותה ביום השני (שביום הא' מפטירין בזכריה הנה יום בא כו'), אבל באה"ק שאין עושין יו"ט של גלויות, הרי אין זכר להפטרת ותשלם כלל, א"כ אין מקום לטענתם, ואדרבה הפטרת ויעש חירום יקראוה לכה"פ לשבת שניה של חנוכה, משא"כ ותשלם. על כן באה"ק בודאי נהגו לקרות ויעש חירום בטעות, וצריך לקרות מן הדין ותשלם. ובאמת הפטרת ותשלם היא ממש מעין (ההפטרה) [הפרשה] שבתורה, משא"כ הפטרת ויעש חירום.

אמנם שלא לשנות מן המנהג צויתי לקרות שתיהן, שהם בזה אחר זה, והיא כמו הפטרת עניה סוערה ורני עקרה, שלפרשת נח מפטירין שתיהן, ולפרשת ראה ותצא מחלקין אותם, ואם חל ר"ח אלול בשבת מפטירין בפרשת תצא כולה. וכן צויתי לקרות בביתי. וכן הסכים הגאון הישיש מוהר"ר שמואל סלאנט נ"י עכ"ל. ותשובה זו נדפסה גם בס' שנות דור ודור ח"ב עמוד תקכ"ו, ובעמוד תקכ"ג כתב המהדיר שתשובה זו נכתבה בשנת תרס"ב.

התפשטות המנהג בא"י

בס' בירור הלכה (זילבר) ח"ו או"ח סי' תכ"ח עמוד קע"ח מעתיק משני לוחות ארץ ישראל שתחת ידו שנערכו ע"י הגרי"מ טוקצינסקי זצ"ל. האחד משנת תרס"ח, בחיי הגר"ש סלנט זי"ע, וז"ל, ויקהל כ"ז בו פרשת שקלים כו'. פקודי ד' בו (הפסקה בד' הפרשיות) מפטירין מלכים א' ז' ויעש חירום גו', ותשלם כל המלאכה עד מארץ מצרים. כן הנהיגו רבני גאוני ירושלים ת"ו. ויש בתי מדרשים קורין רק ותשלם, ע"כ. והשני משנת תרצ"ח, שכתוב שם ככל הנ"ל בשינויים קלים, ובהוספה בזה הלשון, ובא"ר כתב לקרות ויעש חירום וב' פסוקים מן ותשלם, אבל טעמו משום שהפטרת ותשלם קורין ב' דסוכות, ואילו באר"י ליכא הטעם, ולפיכך קורין כיום שתיהן, ע"כ.

וכ"כ הגאון ר' יחיאל מיכל טוקאצינסקי זצ"ל בעל הלוחות בספר ארץ ישראל סי' ט"ז אות א', וז"ל, הפטרת פקודי, בשנות זח"ג, זש"ה, בח"ה, בש"ז, גכ"ז, שחל פרשת שקלים בפרשת ויקהל, ופרשת פקודי הפסקה – נוהגים לקרוא הפטרת פקודי במלכים א' ז' ח', היינו ויעש חירום וגם ותשלם כל המלאכה, עד מארץ מצרים. כן הנהיגו גאוני ירושלים, הגם שכתב א"ר ואחרים שקורין רק ויעש חירום, ויש משלימים רק שני פסוקים מן ותשלם – זהו בחו"ל שכבר קראו הפטרת ותשלם ביו"ט שני דסוכות, אולם בא"י שאין יו"ט שני, קורין גם ותשלם. וכ"כ בספרו עיר הקודש והמקדש ח"ג פכ"ה סי"א (רק נדפס שם בטעות גח"ז וצ"ל גכ"ז).

האם הוראת גאוני א"י היתה גם בשנה שיש ב' שבתות חנוכה (שהקביעות זש"ה)

בבירור הלכה שם מעיר שבספר ארץ ישראל ועיר הקדש והמקדש מונה קביעות זש"ה בין השנים שלמנהג גאוני א"י קוראים בהם הפטרת ויעש חירום והפטרת ותשלם בפרשת פקודי. ויש בזה חידוש כיון שבקביעות זו יש שתי שבתות חנוכה, ובשבת שניה קראו כבר ויעש חירום. וכן מביא בבירור הלכה שם מכמה לוחות א"י יותר מאוחרים שתחת ידו, שיצאו לאור אחר פטירת הגרימ"ט (בשנת תשט"ו) ע"י בנו הגר"נ טוקצינסקי ז"ל, שג"כ כתוב כמו בלוח של שנת תרצ"ח בלי שום שינוי, וביניהם אף משנות תשל"ז תש"ס, שהקביעות שלהן זש"ה ויש בהן שני שבתות חנוכה, ומשבת השניה קראו ויעש חירום גו'. וכתב,

הנה לפני שנת תשל"ו היתה קביעות זש"ה בשנים תרס"ה תרפ"ט ותרצ"ב. ושמעתי מפי נאמן שבדק בלוחות הגרי"מ טוקצינסקי זצ"ל לשנים תרפ"ט ותרצ"ב, והנה אין שם זכר להנהגת רבני גאוני ירושלים ת"ו לקרוא בפרשת פקודי גם הפטרת ויקהל ויעש חירום גו'. ומסתבר לי שגם בלוח שנת תרס"ה אין לזה זכר, שעריכת הלוח היא מלאכה קשה, ומה מאד קל להעתיק כל קביעות זש"ה מלוח תרס"ה ללוחות תרפ"ט ותרצ"ב, עכ"ל.

וכ"כ הרב המהדיר בס' שנות דור ודור ח"ב שם בעמוד תקכ"ג, בלוח א"י להרי"מ טוקצינסקי כתב בשנת תרפ"ט (בה היו שתי שבתות חנוכה, ופקודי היתה הפסקה) להפטיר בותשלם בלבד, וכדעת בעל מסורת הקריאה. שוב פירסם באותה שנה (על גבי גליון קול ישראל) כי טעות נפלה בלוח, ויש לקרות שתייהן. יש להניח כי הובא לידיעתו כי הגאון האדר"ת בהסכמת הגרש"ס הורה בתרס"ב לקרות בשתייהן, ועפ"י תיקן את דבריו שבלוח. שוב כתב בספרו ארץ ישראל לקרות בשתייהן. יש לציין כי יש מקום לחלק ולומר שדברי האדר"ת אמורים רק על שנת תרס"ב, בה לא היתה שבת שניה בחנוכה ולא קראו בויעש חירום, משא"כ בשנים בהם יש שתי שבתות בחנוכה.

וממשיך, עוד ראוי לציין כי על אף דברי הגאון האדר"ת שהסכים עמו הגרש"ס ישנן עדויות ברורות מפי זקני ירושלים, הגאון רבי יוסף סלנט (חברו של הגה"ק רבי יוסף חיים זוננפעלד) והגאון רבי מנחם יעקב זלזניק זצ"ל ר"מ ישיבת עץ חיים, שהיה הבעל קורא בביהמ"ד מנחם ציון, כי בחורבת ר"י החסיד (בית מדרשו של הגרש"ס) ובביהמ"ד מנחם ציון שאצלה קראו רק בותשלם, עכ"ד.

ובסדור מנחת ירושלים עמוד תרע"א כתב וז"ל, פקודי מלכים א' ז' מ'-נ' ויעש חירום וממשיכים מפסוק נ"א ותשלם כל המלאכה עד סוף פרק ח', כך הנהיגו רבני ירושלים זצ"ל. אמנם אם בשנה ההיא חל יום ח' דחנוכה בשבת, שכבר הפטירו אז ויעש חירום, אין מן הצורך להפטיר שנית הפטרה זו, ומתחילים ותשלם כל המלאכה, עכ"ל.

דעת הגרש"ז אויערבאך שיש ב' שבתות חנוכה מפטירין בפקודי רק ותשלם

ובספר בירור הלכות ח"ו שם עמוד קע"ט כתב, ושמעתי מפי נאמן, שהגרש"ז אויערבאך זי"ע אמר דכיון שבלוחות הקדומים של הגרי"מ טוקצינסקי זצ"ל אין לזה זכר, אע"פ שנזכר בספריו שנדפסו לאחר פטירתו, לא נתפשט המנהג, ויש לנהוג שלא לקרוא ויעש חירום גו' בפרשת פקודי, כיון שכבר קראוהו בשבת שניה של חנוכה, ודלא כהגר"נ טוקצינסקי שליט"א. ובנו הגר"מ אויערבאך שליט"א אישר לי שכך פסק אביו בקביעות זש"ה. וכן מביא שם בעמוד קפ"א.

וכ"כ בהליכות שלמה מועדים תשרי-אדר פי"ז ס"ט, בקביעות זש"ה, החלה בשנה מעוברת, וחל בה חנוכה בשתי שבתות, ופרשיות ויקהל ופקודי נפרדות, מפטירין בפרשת פקודי בותשלם בלבד. ושם בדבר הלכה סק"י כתבו, ולא הפטירו בה בויעש חירום, דלא כשנה שחל בה חנוכה רק בשבת אחת, שאז אם פקודי נפרדת קורין בה הפטרת ויעש חירום וגם ותשלם. ושם בארחות הלכה אות י"ט כתבו, כן הורה רבינו בשנת תשל"ו שבה היתה קביעות זו, לאחר ששלח לברר מה כתב הגרי"מ טוקצינסקי ז"ל בלוחותיו בשנים הקודמות בהם חלה קביעות זו (תרס"ה, תרפ"ט ותרצ"ב), ונתברר שכתוב שם להפטיר בותשלם בלבד, ומה שנדפס בלוח שנת תשל"ו לקרוא ב' הפטרות הוא עפ"ד הגרי"מ ז"ל בספר ארץ ישראל סי' ט"ז אות א'. ואמר רבינו דהכי מסתברא דבקביעות זש"ה שאני, שהרי כבר הפטירו בויעש חירום בשבת שניה של חנוכה, ולכן כיון שהלוח שהדפיס הגרי"מ ז"ל נבדק והוגה גם ע"י גדולי ישראל יש לנהוג כהלוחות הישנים, עכ"ד. וכן נהגו על פיו בתשל"ו בעלי הקריאה בשכונתו שערי חסד, עכ"ל.

דעת הגר"י פישר מהעדה החרדית ויעש חירום בלבד

ובהליכות אבן ישראל מועדים ח"ב פנ"א ס"ו (עמוד ת"ד) נעתק מכת"י הגר"י פישר זצ"ל ראב"ד העדה החרדית בירושלים, וז"ל, בשנה מעוברת כשחל פרשת שקלים בפרשת ויקהל, אז בפרשת פקודי שהיא שבת הפסקה צריך לקרות ההפטרה של פרשת ויקהל ויעש חירום. והרוצה לקרות גם ההפטרה של פקודי ותשלם, יכול לקרוא שניהם, ע"כ. ובהערות המו"ל שם, נראה כונת דברי רבינו שהרוצה לקרוא שני ההפטרות הרשות בידו, כיון שיש מקום לקריאת שניהם אין כאן טירחא דציבורא. ולמעשה בבית הכנסת זכרון משה (ששם היה הוא המרא דאתרא) נהגו לקרוא רק ויעש חירום, ע"כ.

והוא חידוש, שלא התחשב כלל בדברי הגרימ"ט בשם גאוני א"י, לא כשיש שבת חנוכה אחת, ולא כשיש שתי שבתות חנוכה. רק שהרוצה לקרות שתיהן יש לו על מי לסמוך על האדר"ת ומהר"ש סלנט זצ"ל.

האם מנהג החסידים לגבי הפטרה כספרד או כאשכנז

והנה יש לעיין במנהג חסידים המתפללים נוסח אר"י מהו לענין ההפטרות. ומצאנו בזה שני מנהגים.

מנהג רוב קהלות החסידים כמנהג אשכנז

ראשית, בחומשים דפוס סלאוויטא שנתייסד ע"י הרה"ק רבי משה שפירא זצ"ל בנו של הרה"ק רבי פינחס מקאריץ זי"ע, בסוף החומש נדפס סדר ההפטרות כמנהג אשכנז וספרד (כמו בכל חומשים), אבל בסוף כל פרשה ופרשה נדפס ומפטירין וכו' רק כמנהג אשכנז. וכמו בסוף פרשת ויקהל נדפס ומפטירין ויעש חירום במלכים א' סימן ז'. ובסוף פקודי נדפס ומפטירין ותשלם כל המלאכה מלכים א' סימן ז'. ולכאורה יש להוכיח מזה שמנהגם בהפטרה כמנהג אשכנז.

וכ"כ בספר חמשה מאמרות מאמר נוסח התפלה אות ל"ה, בענין הפטורות שנדפס בחומשים כאן מסיימין הספרדיים, פשוט דזה קאי על מנהג הפרענקין במדינותם, וכמו שנראה בחומשים הישנים והמדויקים שנדפס הפטורות כמנהג האיטליאני וכמנהג הספרדיים, היינו שגם במדינותם חלוקים בזה הספרדיים במדינת איטליא להספרדיים במדינות מערב ותורקיא. אבל לא כהטועים בגלילות החסידים שזה המצויין בחומשים (בהפטורות) קאי על מנהג ספרד של האריז"ל, ומסיימים שם, וזה אינו. והוא פשוט, כי אנחנו מאבותינו בני אשכנז יוצאים ביד רמ"א בכל ההלכות והוראה כגון בהלכות טריפות הריאה וכו', ואין פוסקים כלל כהספרדים. רק בנוסח התפלות שהאריז"ל (שער הכוונות ריש ענין נוסח התפלה) הכריע שהוא שער הכולל לכל הי"ב שערים, קבלנו אנחנו החסידים הגרורים אחרי רבותינו תלמידי הבעש"ט זי"ע להתפלל כנוסח האריז"ל וכו', ולא זולת. ופשוט כי בהפטורות צריך לומר כמנהג אשכנז שהוא מאבותינו, כיון שהאר"י ז"ל לא הכריע בזה מאומה, וכן נהגנו מאבותינו ורבותינו הקדושים זי"ע. וכן מצאתי עתה בסידור תורה אור ודרך החיים שנדפס בוילנא על פי נוסח הגאון הקדוש הרב בעל התניא ז"ל, כתוב בשמו כי בהפטורות צריכין לומר אנחנו כמנהג האשכנזים, עכ"ל.

וכ"כ בדברי תורה מהדו"ז אות ט"ז, בהפטרה (לפרשת ויצא) כמנהג האשכנזים, אשר אנחנו נוהגים בהפטורות כמנהג אשכנז כמ"ש בסידור הגה"ק בעל התניא ז"ל, וכן נוהגים אנחנו, עיין בדברינו בחמשה מאמרות מאמר נוסח התפלה עיי"ש. והובא גם בדרכי חיים ושלום אות ת"מ, ושם אכן כתב בהפטורת פקודי ותשלם כל המלאכה כדעת הלבוש.

וכ"כ משמרת הקודש (אמשינאו) עמוד ס"ו, שהרה"ק רבי יצחק מאמשינאו זצ"ל אמר שגיסו הרה"ק ר' שמואל שלמה מראדזין זצ"ל הי"ד התרעם על הנוהגים לומר ההפטרה כמנהג ספרד, דהא זה הוא רק ליוצאי ספרד, אבל אנו בני אשכנזי אע"פ שמתפללים נוסח ספרד צריכים לומר ההפטרה כמנהג אשכנז.

ולמעשה כן נוהגים ברוב מקומות של החסידים, וכ"כ אוצר המנהגים (ביאלא) עמוד קס"א, הליכות חיים (צאנז קלויזנבורג) עמוד קנ"ו אות מ"א, (וכן ראיתי פעם כאשר היה ספק איזה הפטרה לקרות ציוה להביא ספר דרכי חיים ושלוש והביט בו ונהג כן), אורות יהושע (מנהגי שעדליץ שעניצא) על שב"ק, וכן דעת מו"ר מפאפא זצוק"ל שהיה נוהג תמיד לומר ההפטרה כמנהג אשכנז. זכור לאברהם ח"ב (מנהגי תולדות אהרן) עניני קריאה"ת אות ס"ט. וכן בספר שבט מיהודה (להרה"ק ר' אברהם איגר זצ"ל) בפרשת ויקהל פקודי כתב בתוך דבריו, וכשהן נפרדין נמצא בהפטרה של פרשת פקודי, ויקהלו אל המלך שלמה, ע"כ, והיא בתוך הפטרת ותשלם, וכמנהג אשכנז.

דעת הגה"ק הרב בעל התניא זי"ע

אכן מה שכתב הגה"ק ממונקאטש שכן כתוב בסידור הגה"ק בעל התניא ז"ל כוונתו למה שכתב הגה"ח רבי אברהם דוד לאוואוט זצ"ל בשער הכולל בהקדמה שכן היא שיטת הגה"ק בעל התניא זי"ע. וז"ל, וכן בענין הפטרות הנהיג לומר כמנהג האשכנזים, עיין תורה אור פ' שמות ד"ה הבאים ישרש. העולה מזה, שכל דבר שאין כל ישראל שוים בחיובו, שאין לזה הכרח בגמרא ובזוהר ובכתבי האריז"ל, רק שכל אחד נוהג כמנהג אבותיו, אינו שייך לסדור המסודר לכל, עכ"ל. והביאו השערי רחמים על השערי אפרים שער ט' אות ז'.

אמנם אחר שיצא לאור המהדורה הראשונה של השער הכולל בשם שערי תפלה, בסוף סידור תורה אור ווילנא תרמ"ז, כתב אליו כ"ק אדמו"ר מוהרש"ב מליובאוויטש זי"ע מכתב בכמה הערות עליו, ונדפס באגרות קודש ח"א אגרת י"ד, ובתוך הדברים כתב, ע"ד ההפטרות היה כ"ק אדמו"ר זצוקללה"ה אומר רוב הפטרות עפ"י נוסח ספרד, וידוע דכל הדברים היה אצלם בקבלה עד כ"ק אדמו"ר הגדול זצוקללה"ה, ואם כבודו יקבל דברי הנ"ל הנכון לתקנם בהקדמה, עכ"ל. (ועיי"ש בהערת המו"ל בשולי הגליון שהעירו שבהקדמת שערי תפלה היה כתוב "כמנהג אשכנזים ולא ההפטרות של ספרדים", ובהקדמת שער הכולל נדפס רק "כמנהג האשכנזים", עכ"ל. ולפי"ז ייתכן שאולי שינה קצת הלשון בעקבות האגרת הקודש של האדמו"ר הרש"ב, הגם שלא השמיטו לגמרי.)

ויש לבאר שבאמת אין כ"כ סתירה בין מש"כ השער הכולל למש"כ אדמו"ר המהרש"ב, שהשער הכולל מביא ראיה מן המאמר בתו"א פרשת שמות ד"ה הבאים ישרש יעקב, שזהו ההפטרה כמנהג אשכנז, אבל האדמו"ר המהרש"ב כתב שרק רוב ההפטרות נוהגים עפ"י נוסח ספרד, ואכן ההפטרה של שמות הוא מן המיעוט שאומרים כמנהג אשכנז הבאים ישרש יעקב, כמ"ש בהגהות כ"ק אדמו"ר הרש"ב הנדפס בסידור תורה אור משנת תש"א ואילך דף רמ"ד ע"ב.

אלא שלענין פרשת פקודי שאנו דנים בו, הרי כתב שם כ"ק אדמו"ר הרש"ב בהגהות הנ"ל שאינו זוכר. ובסידור תורה אור הנ"ל ובסידורי תהלת ה' בתפילת שבת בין קריאת התורה למוסף ניתוסף ע"י המו"ל "סדר ההפטרות שיש בהם חילוקי מנהגים", וכתב שם, ויקהל – וישלח המלך שלמה וגו', פקודי – ותשלם כל המלאכה וגו'. ונדפס גם בספר המנהגים חב"ד עמוד ל"ג, ובשולי הגליון שם שזה נסדר ע"י כ"ק אדמו"ר (מהרמ"מ) מליובאוויטש זצ"ל, וכן הוא בהיום יום ו' אדר שני תש"ג.

וכ"כ בתורת מנחם רשימת היומן (שרשם כ"ק אדמו"ר מליובאוויטש מפ"ק חותנו כ"ק אדמו"ר הריי"ץ זצ"ל) עמוד רנ"ג, וז"ל עפ"י עדות של ר' משה לייב ראדשטיין, וקרוב לודאי של ר' מרדכי חפץ שו"ב: הפטורת ש"פ פקודי תרצ"ב (וכ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א [הריי"ץ זצ"ל] היה אז בפאסטאב) – פקודי היתה אז שבת הפסקה, בין ויקהל שהיתה פ' שקלים, לויקרא שהיתה פ' זכור – ותשלם כל המלאכה גו'.

נמצינו למדים בירור מנהג חב"ד בהפטרות בכלל, ובפרשת ויקהל ופקודי בפרט, שנהגו כן למעב"ק עד הרב בעל התניא זי"ע.

מנהג קארלין

בסידור בית אהרן וישראל (קארלין סטאלין) בסופו במנהגי שבת קודש כתב, ויקהל, מפטירין וישלח המלך. פקודי, מפטירין ויעש חירם. וראה מש"כ הרב יחיאל גולדהבר שליט"א בקובץ בית אהרן וישראל חי"ז עמוד קל"ו סעיף כ"ב, ההפטרות כמנהג ספרד (סידור בית אהרן וס' דברי אהרן), ועפ"י רוב הכתובים בחק לישראל בכל שבוע ובמועדים השייכים להם (סידור בית אהרן). בפ' ויצא מסיימים וריח לו כלבנון. בפ' שמות מפטירים הבאים ישרש יעקב. בפ' מטות מסיימים נאם ה' להצילך. עכ"ל. ובהערות שם ביאר על הפטרת שמות שאומרים הבאים ישרש יעקב, שזה כמנהג אשכנז, שהטעם נראה משום שהוא הפטרה מג' דפרענותא.

מנהג החתם סופר

ויש לברר כיצד נהג החתם סופר בעיר פרעשבורג. בעיר מולדתו פרנקפורט כבר נתבאר שנתפשט שם מנהג מהרי"ל כפי שנראה מחומשי החכם המדקדק הגדול ר' וואלף היידנהיים, וכפי הנראה כן נהג רבותיו של הח"ס, הגאון בעל ההפלאה המרא דאתרא דפפד"מ, ורבי נתן אדלר (כנראה ממנהגי ביהכ"נ ניעדערהאפהיים) זי"ע. ועוד שרבינו הח"ס שיבץ וקילס ספרי רוו"ה, א"כ מסתבר שנהג כדבריו בעניני הפטרות.

ועוד, מקובל בידינו שמנהגי פרעשבורג רובם מיוסדים על מנהגי ק"ק פראג. וכ"כ הגאון בעל באר משה מדעברעצין זצ"ל בסוף הגדש"פ חתם סופר עמוד קצ"ו בשם רבו מרן בעל דעת סופר זצ"ל מפרעשבורג, שמרן החתם סופר ברוב מנהגיו נמשך אחר האליה רבה. וע"ע בס' בית ישראל השלם (טויסיג) ח"ח בפתיחה, שאמר בשם הח"ס שבעניני או"ח יש לפסוק כבעל אליה רבה, ובעניני אהע"ז יש לפסוק כבעל בית מאיר, ע"ש, והובא בספרא רבה דישראל עמוד ר'. לכן היה נראה שנהג כהא"ר בשם המהרי"ל, ובפרט שדבריו נתקבלו בעיר מולדתו פרנקפורט.

אמנם ראיתי בלוח חודש בחדשו (קינסטליכר) עם מנהגי בית הכנסת כמנהג ארץ הגר לשנת תשע"ו שקביעות השנה היתה כבשנה זו, כתב שבת פרשת פקודי, בשחרית יוצר להפסקה ראשונה. הפטרה ותשלם כל המלאכה עד מארץ מצרים, ע"כ.

וכ"כ בלוח שנדפס בקאשוי (ע"י בימ"ס ר' ישראל זשופניק) לאופק פרעשבורג לשנת תרצ"ה, שהיתה מעוברת ופרשת פקודי חלה אחר שבת שקלים כבשנה זו, וההפטרה לשבת פקודי היא ותשלם כל המלאכה.

וכן יש סמך לזה מס' חתם סופר על התורה סוף פרשת פקודי, שבהפטרה שם יש דברי תורה משנת תקס"ב ושנת תצד"ק אשר שתי שנים אלו היו מעוברות ופרשת פקודי היתה שבת הפסקה, וכל הפסוקים הם מהפטרת ותשלם. הרי שבפרעשבורג אמרו ותשלם כמנהג ארץ הגר.

מנהג קאמרנא וקאסאן

וראה בחומש היכל הברכה של הרה"ק מקאמרנא זי"ע, שנדפס בלבוב בשנת תרכ"ד, בהפטרות ויקהל נדפס זה אחר זה, ויעש חירום עד להיכל זהב, וישלח המלך שלמה עד אלפים בת יכיל. דהיינו שהפטרות אשכנז וספרד נדפסו זו אחר זו בלי לפרש שזה לאשכנז וזה לספרד (וגם המראי מקומות לפסוקי הפטרות ויקהל מתנ"ך הם זה אחר זה). ובהפטרות פקודי היא ותשלם עד בהוציאו אותו מארץ מצרים.

ובספר הליכות קודש (קאסאן) פכ"א עמוד צ"א, כתב שאצל הרה"ק בעל אור מלא מקאסאן זצ"ל בפרשת פקודי הפטירו ותשלם כל המלאכה, וכשפרשת ויקהל ופרשת פקודי היו מחוברים הפטירו ויעש חירום עד אלפים בת יכיל, כמו שנדפס בחומש היכל הברכה.

מנהג בעלזא

בסידור עבודת השם (בעלזא) שמנהג ק"ק בעלזא בכל השבתות כאשר הפטרות האשכנזים (דעת לבוש) והפטרות הספרדים (דעת הרמב"ם) הן בנביא אחד, מפטירין את שתי ההפטרות. ואם הן בשני נביאים אין מדלגין מנביא לנביא, אלא מפטירין את הפטרות האשכנזים.

מנהג אמשינאוו

בספר משמרת הקודש (אמשינאוו) פי"ב עמוד ס"ו, שהרה"ק רבי יצחק מאמשינאוו זצ"ל אמר שאביו הרה"ק רבי יוסף מאמשינאוו זצ"ל החזיק את המנהג לומר כמנהג ספרד. ועיי"ש שמציין לעיין בסידור הרב בהגהות מאדמו"ר הרש"ב נ"ע הנ"ל.

מנהג מונקאטש

בספר דרכי חיים ושלוש אות ת"מ כתב בהפטרות פקודי ותשלם כל המלאכה כדעת הלבוש.

מנהג סקווירא

בלוח מעגל השנה (סקווירא) בפרשת פקודי דהאי שתא כתב שמפטירין ותשלם.

מנהג באיאן

בלוח באיאן שערך הרב שרייבער שליט"א כתב בפרשת פקודי לומר ותשלם. ואמר לי שבירר כן מפי זקני חסידים בירושלים, שהמנהג שנתפשט בא"י לומר שתי ההפטרות לא נתקבלה כ"כ בקהילות החסידים, רק בקהילות הפרושים.

דעת הגרי"א הענקין והגר"מ פיינשטיין

בלוח עזרת תורה מיסודו של הגרי"א הענקין זצ"ל, בפרשת פקודי של שנה זו כתוב לומר ותשלם, וכן בלוח של מתיבתא תפארת ירושלים שנעשו ע"פ הוראת הגר"מ פיינשטיין בעל אגרות משה זצ"ל.

סיכום

מבואר שיש ד' שיטות איך לנהוג בשנה זו. א' מנהג הספרדים שמפטירין ויעש חירום. ב' מנהג רוב אשכנז שמפטירין ותשלם. ג' מנהג מהרי"ל שמפטירין ויעש חירום וקצת מותשלם. ד' מנהג גאוני ירושלים שמפטירין ב' ההפטרות.

למעשה דעת רוב פוסקי ומנהגי אשכנז לומר רק ותשלם ודלא כמהרי"ל

וכפי המבואר נראה, שדיעה זו של הא"ר בשם המהרי"ל לא נתקבלה ברוב תפוצות ישראל שבאשכנז לנהוג כן.

גם מדברי הרמ"א יש להוכיח דלא ס"ל לנהוג כהא"ר, שהרי כתב בסו"ס תכ"ח וז"ל, וכשקורין ב' פרשיות מפטירין באחרונה מלבד באחרי מות וקדושים וכו'. וא"כ גם כאן אם היו ויקהל ופקודי מחוברים ולא היו אחת מהארבע פרשיות היו צריכים להפטיר בותשלם בלבד שהיא הפטרת פקודי, דהא הרמ"א הוציא מן הכלל רק אחרי קדושים ולא ויקהל פקודי, ולא חשש במה שלא קוראים כלל את ההפטרה הראשונה. וכן נראה מדברי הלבוש, מדלא הביא את דברי המהרי"ל שהביא הא"ר, וכמדומה שגם שאר האחרונים כמו השערי אפרים והחיי אדם ומשנה ברורה לא הביאו הא"ר, מכלל דלא ס"ל הכי.

וגם מש"כ בעל הלוח א"י, שכשם שהא"ר כתב בנוגע לחו"ל שהיות שקראו בסוכות ויקהלו יש לקרוא כעת הפטרת ויעש חירום, ולהוסיף את שני הפסוקים הראשונים מותשלם עד ויקהל, כך בא"י שאין קוראים ויקהלו בסוכות יש לקרוא כעת הפטרה זו של ותשלם בשלמות, אין זה מוכח מדברי הא"ר. כי יתכן שסובר שאין לקרוא שתי הפטרות ביחד, שי"ל שדוקא בחו"ל שכבר קראו הפטרת פקודי בסוכות בזה כתב שיש לקרוא כעת הפטרת ויעש חירום של ויקהל, כי שתי ההפטרות הן דומות ועוסקות בבנין בית המקדש, אבל בא"י שלא קראו ויקהלו בסוכות חוזר הדין לקרוא רק את הפטרת פקודי.

ועוד, הא"ר עצמו לא אמר לקרוא את שתי ההפטרות, ורק אמר שבמקום לקרוא הפטרת פקודי יש לקרוא הפטרת ויקהל, ולהוסיף שני הפסוקים של ותשלם, והשאר כבר קראו בסוכות, אבל להטריח את הציבור לקרוא שתי הפטרות לא נשמע ממנו, ולא מצאנו בשום מקום שיש חיוב לקרוא את ההפטרות הנדחות. ובלא"ה אין דעת הפוסקים כמש"כ הא"ר כמו שנתבאר.

וכן מצאתי בשו"ת פאת שדך ח"ב סי' צ"ד להגאון ר' שמואל דוד הכהן מונק מחיפה, שכתב שבפרשת פקודי הנפרדת, אם פרשת ויקהל היה ביחד עם שקלים יש מחלוקת כיצד לעשות, ומסיק, ולכן לדינא נלענ"ד דיותר נכון שלא להפטיר אלא ותשלם בלבד שכן דעת רוב הפוסקים, וכן מנהג רוב הקהילות, וכן נראה מסברא, עיי"ש.

ועוד טעם להעדיף אמירת ותשלם על פני ויעש חירום, שהלא בהפטרת ויעש חירום יש בו רק י"א פסוקים, ואפילו ביחד עם שני הפסוקים הנוספים עולה רק ל"ג פסוקים, משא"כ הפטרת ותשלם יש בו כ"ב פסוקים, והרי קיי"ל בשו"ע סי' רפ"ד ס"א שאין פוחתין מכ"א פסוקים אלא אם כן סליק ענינא בבציר מהכי, והטעם מבואר שם כנגד ז' עולים בשבת וג' פסוקים לכל אחד. והגם שבהפטרת ויעש חירום צריכים לומר שנחשב דסליק ענינא בבציר מהכי, עם כל זה נראה שהפטרה שיש בה כ"א פסוקים עדיף.

ועוד טעם לומר ותשלם, לפי מה שביאר הלבוש שותשלם יש לה שייכות לפקודי שנשלם בה מלאכת המשכן, (אלא שמעלה זה יש גם למנהג המהרי"ל שאומרים ויעש חירום ורק מוסיפים הפסוק ותשלם).

טוב לומר שניהם כמנהג א"י

והגם שביארנו שהעיקר לומר ותשלם, עם כל זה טוב לומר שניהם כדי לצאת גם דעת המהרי"ל. ואין לחוש לטירחא דציבורא כיון שהפטרת ויעש חירום אינו ארוך הרבה. וכן הוא מנהג גאוני א"י, הגרש"ס

והאדר"ת זצ"ל, וכן נהגו הגרשז"א והגריש"א (עכ"פ בשנה שאין שתי שבתות חנוכה וכמו בשנה זו), וכן מנהג בעלזא לומר לעולם שתי ההפטרות כשהן בנביא אחד.

והספרדים פשוט שנוהגים גם השנה להפטיר ויעש חירום כמנהגם.

החותם בברכה לזכות את הרבים,

פה פיניקס אריזאנא

גבריאלי צינגער